

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ DEĞERLENDİRMELERİ

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Fatih KIZILKAYA

Sosyal Bilgiler Eğitimi Değerlendirmeleri

Editör

Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Fatih KIZILKAYA

yaz
yayınları

2025

Sosyal Bilgiler Eğitimi Değerlendirmeleri

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Fatih KIZILKAYA

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5838-67-4

Ekim 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Etkin Yurttaşlık Bağlamında Sosyal Bilgiler Dersinin Toplumsal Sorumluluk ve Ahlaki Gelişime Katkısı.....1 <i>Yıldız KARAMAN TOKTAŞ, Mustafa İÇEN</i>	
Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Çerçevesinde Yayınlanan 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Finansal Okuryazarlık ve Değer İlişkisi Açısından İncelenmesi.....36 <i>Muhammet Fatih KIZILKAYA</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

“ETKİN YURTTAŞLIK BAĞLAMINDA SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN TOPLUMSAL SORUMLULUK VE AHLAKİ GELİŞİME KATKISI”

Yıldız KARAMAN TOKTAŞ¹

Mustafa İÇEN²

1. GİRİŞ

Eğitim süreci, bireylerin yalnızca akademik başarı olarak değil, duygusal ve sosyal olarak da desteklenmesidir. Birey eğitim sürecinde aldığı destekle istendik yönde davranış değişikliği oluşturur. Söz konusu davranış değişikliği oluşturma süreci ise milli eğitim sisteminin belirlediği planlı öğretim programlarına ihtiyaç duymaktadır. Öğretim programları, iyi vatandaş yetiştirme, ahlaki değerleri kazandırma amacıyla bireylerin bilgi, beceri ve tutumlarını destekleyecek bir biçimde planlanarak hayata geçirilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2023). OECD’nin 2019 yılında hazırladığı ‘Öğrenme Pusulası 2030’ adlı eğitim raporunda, eğitimin zaman geçtikçe daha karmaşık ve değişken olduğu belirtilmiştir. Raporda dünyanın daha adil ve yaşanılabilir bir yer olması için, eğitimin bireylere tıpkı bir pusula gibi yol göstermesi, küresel ve etkin vatandaş yetiştirmek için eğitimin daha bütünleyici ve kapsayıcı olması gerektiği vurgulanmıştır (OECD, 2019, s. 5). Ortak değerler bireylere, değişen dünya düzenine ayak uydurmada, farkındalık

¹ Dr. Öğr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, yildiz.karaman.std@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2284-412X.

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, micen@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3289-6097.

ve ahlaki olgunluk geliştirmede rehberlik etmektedir. Eğitim kurumları bireylerin toplumsal sorumluluk alma, çevresine duyarlı olma, kaynakları bilinçli kullanma, adil olma gibi küresel vatandaşlık değerleri kazandırmayı hedeflemektedir (Avrupa Konseyi, 2016; OECD, 2020; UNICEF, 2017).

Kohlberg (1966), çocuklara evrensel değerlerin okul yoluyla verilebileceğini, kaliteli ve insancıl değerlerin, sağlıklı bir toplum oluşturmada en önemli faktör olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Kohlberg, okullara gerekli destek verilirse sosyal ve ahlaki anlamda hayatlarını nasıl yönetecekleri konusunda bilinçli vatandaşların yetişeceğini belirtmektedir. Nucci & Ilten-Gee (2021) de benzer bir görüşle okulların adil ve eşit toplumlar yetiştirmede etkili bir biçimde kullanılabileceğini, bu amaçla bütünüleyici ve kapsayıcı programların yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye’deki eğitim programları da çağın ihtiyaçlarına göre bütüncül bir bakış açısıyla hazırlanarak okulları etkin bir biçimde kullanmayı hedeflemektedir. Değer eğitimi kazandırmada özellikle Sosyal Bilgiler programları önemli rol üstlenmektedir. Sosyal Bilgiler programları, tarih, coğrafya, siyaset, ekonomi, sanat gibi bilimleri sunmakla beraber küresel vatandaşlık, etkin vatandaşlık, insan hakları, toplumsal sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı gibi değerleri de sunmayı hedefler (Yiğittir & Kaymakçı, 2012).

2005 yılında eğitim programlarına yapılandırmacı yaklaşım modelleri entegre edilmiştir. Sosyal Bilgiler programları da ezberci eğitim anlayışından uzaklaşarak, anlamlı, eleştirel ve sorgulayıcı yeni eğitim ve öğretim hedeflemiştir (Kan, 2010). Daha sonra oluşturulan Sosyal Bilgiler programlarında da (2005, 2015, 2018, 2024) yenilikçi bir felsefe ile toplumsal sorumluluk ve ahlaki gelişim düzeyi yüksek bireyler yetiştirmek esas amaç olmuştur.

Bireyin sorumluluk alabilmesi toplumların geleceği açısından önemlidir. Sosyal sorumluluk duygusu olan bireyler toplum yararına gönüllü faaliyetlerde bulunurlar. Sivil toplum faaliyetleri bireyin iş birliği yapabilme ve evrensel düşünebilme yeteneklerini de geliştirir (Gürbüz & Aydın, 2022). Toplumsal sorumluluk değerinin temelinde biz duygusu yatmaktadır. Toplumsal eşitlik, küresel sorunlar, sürdürülebilir kalkınma, doğal afetler gibi konularda biz duygusu ile hareket edebilen toplumlar dünyada yer edinebilmek için başka toplumlara ihtiyaç duymazlar (Palaz, 2016, s. 648). Sosyal Bilgiler dersi bu amaçla öğrencilerin yaşadığı toplumda etkin birer vatandaş olmasına katkıda bulunur. Öğrencilere toplumsal sorumluluk duygusu kazandırmak için verilen sosyal sorumluluk projeleri, öğrencilerin hem ders başarılarını hem de kişilik gelişimlerini destekler. Bu tür projeler, öğrencilerin ülke sorunlarına çözüm bulma, yaratıcı düşünme ve empati kurabilme yeteneklerini de geliştirmektedir (Yıldırım, 2021).

Sosyal Bilgiler dersinin amacı insandır. Dolayısıyla insanın toplumsal hayattaki yeri, çevresi ve çevresine faydası her zaman Sosyal Bilgilerin asıl konusu olmuştur. İnsanın toplumda yer edinebilmesi ve huzurlu bir yaşam sürebilmesi için toplumla iş birliği içerisinde olması gerekir. Söz konusu iş birliği insanın benliğine ve kimlik kazanmasına fayda sağlayacak toplumsal görevlerdir. Bu görevler, insanın doğumundan itibaren ailede başlasa da planlı olarak okullarda öğretilir. Esasen Sosyal Bilgilerin amacı da bu planlı eğitimle bireyi topluma nitelikli olarak kazandırmaktır.

2. SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINDA TOPLUMSAL SORUMLULUK

Sorumluluk, bireyin sebep olduğu davranışların sonucunu üstlenmesi olarak tanımlanabilir. Birey eylemlerinin hesabını

önce kendisine sonra da çevresine verebilmelidir. Sorumluluk kavramı ödev kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılsa da ödev kavramı genellikle yapılması beklenen hukuksal görev olarak tanımlanır. Sorumluluk duygusu ise daha vicdanidir (Şirin, 2005). Bireyin sorumluluk bilincini ilke edinmesi ve içselleştirmesi, davranışlarının sonuçlarını öngörebilmesi, ülkenin yetiştirmek istediği insan profiline uygun olabilmesi, toplumun faydasına olacak tutumları tercih etmesi için sorumluluk kavramının belirli bir plan dahilinde kazandırılması gerekmektedir. Bu amaçla eğitim sistemimizde ilkokuldan itibaren önce hayat bilgisi daha sonra da Sosyal Bilgiler dersiyle sorumluluk bilincini kazandıracak değerler verilmektedir. Sorumluluk bilinci yükseköğretim düzeyinde de topluma hizmet uygulamaları dersi aracılığıyla kazandırılmaya çalışılmaktadır (Dökmen, 2000). Bireylerin içinde bulundukları topluma karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar bireyin yaşadığı çevreye duyarlı olmasından aklaki değerleri benimsemesine, toplum yararına faaliyetlerde bulunma ve etkin bir vatandaş olabilmesine kadar uzanan geniş bir çerçeveyi kapsar. Literatürde toplumsal sorumluluk adıyla yer alan bu kavram; bireylerin toplumsal beklentilere uygun, kişisel çıkar beklemezsizin gönüllü faaliyetlerde bulunma ve toplum huzurunu geliştirme yükümlülüğü olarak tanımlanır. İlâveten toplumsal sorumluluk yalnızca olumlu faaliyetlerde bulunmak değil aynı zamanda toplum zararına olabilecek davranışlardan da kaçınmayı gerektirir (Ercan, 2009). Toplumsal sorumluluk duygusu bireyde yaşam tarzı haline gelen başkalarından kazanılabilecek hiçbir şey olmadığında bile o insanlara yardım etmektir (Berkowitz ve Lutterman, 1968). Bireyin toplumda yer edinebilmesini, kendini gerçekleştirmesini sağlayacak en etkili unsurun uyum olduğu söylenebilir. Uyum insanın hem biyolojik hem de sosyal anlamda yaşadığı yere ayak uydurabilmesidir. Diğer bir ifadeyle insan sosyobiyojik bir varlıktır. Çevreye uyum ve katkı sağlamayan insan varlığını sürdüremez. Bireyin temel biyolojik ihtiyaçlarının

yanı sıra sosyal olarak da yer edinmeye ihtiyacı vardır. Sosyal bir canlı olarak bulunduğu yere aidiyet duygusu, vatandaşlık bağı, sevgi, saygınlık gibi ihtiyaçlarını da karşılaması gerekir. Toplum kavramı bu ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Toplum, bir yandan bireyin davranışlarını özgürleştiren bir yandan da sınırlandıran bir yapıya sahiptir. Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmaya olanak sağladığı gibi, gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan, değişken ilişkiler ağıdır (Doğanay, 2002:61). Bireylerin içinde bulunduğu toplumla uyumlu hale gelmesi bir süreci gerektirir. Bu süreç bireyin doğumundan itibaren, çocukluk, gençlik ve yaşlılık olarak aşamalandırılır. Bu aşamaların her birinde bireyin sosyal olarak desteklenmesi, toplumsal sorumluluğu etkin bir şekilde üstlenebilmesi gerekir. Toplumsal sorumluluk alma süreci hem alma hem de verme dengesi üzerine kuruludur. Diğer bir ifadeyle toplumsal değerlerden yararlanırken değerler yaratmak mecburiyetindedir. Söz konusu toplumsallaşma sürecinde bireyin tanıştığı ilk toplumsal kurum ailedir. Birey ilk toplumsal değerleri ve etkileşimi ailesinden öğrenir. Sosyal normları, toplumun yaşayış tarzını, kültürünü, gelenek ve görenekleri bu kurumdan öğrenir. Aileden sonraki toplumsallaşma süreci bireyin yaşadığı çevre, okul, mahalle, kütüphane, sosyal kulüpler olarak sıralanabilir. Bu kurumlardan en önemlisi şüphesiz ki okuldur. Okul yasal olarak, planlı bir biçimde bireyin hayatını doğrudan etkilemektedir.

Sürdürülebilir toplum ve Sosyal Bilgiler eğitimi birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Toplumsal sorumluluk bilinci için istenilen davranış değişiklikleri Sosyal Bilgiler eğitimi ile sağlanır. Söz konusu davranış değişikliklerini gerçekleştirecek bireylerde belirli özelliklerin tanımlanması gerekir. Çünkü sürdürülebilir toplum yapısı için, dünyanın maruz kaldığı büyük problemler, karmaşık ekonomik sorunlar, sosyal ve toplumsal alanlarda doğru seçimler yapabilecek etkin,

sorumluluk sahibi özenli ve bilinçli vatandaşlara ihtiyaç duyulmaktadır (Özdemir & Özen Kutanis, 2011). Bu vatandaş profilini yetiştirebilmek ve sürdürülebilir toplum yapısını inşa edebilmek için en etkili yol şüphesiz ki eğitimidir. Eğitim ile gelecek nesillere toplumsal sorumluluk bilinci aşılanarak sürdürülebilir bir gelecek planlanabilir. Son yıllarda dünya gündeminde, bireylerin çevreye karşı duyarlılık bilincini uyandırma çalışmaları yapılmaktadır. Daha yaşanılabilir bir toplum ve dünya için tüm yaş gruplarında eğitim planlamaları yapılmalıdır. (UNESCO, 2005). Birey eğitim ile dünya üzerindeki kaynakları tükettiğinde yerine yenisini koyma gayreti geliştirir. Belirlenen sınırlar içerisinde varlığını sürdürürken diğerlerinin yararına faaliyetlerde bulunmanın kendi faydasına da olacağı bilincine varır, kaynakların sürdürülebilirliği için dayanışma ve yardımlaşma içinde çalışır. Sosyal Bilgiler eğitiminde kazandırılan bu beceri ve tutumlar ile çeşitli önlemler alınırsa dünyada önümüzdeki yüzyılda yaşanması beklenen büyük felaketleri yaşamamak veya bu felaketlerin etkilerini minimuma indirebilmek mümkündür. Özellikle dünyada yaşanan büyük savaşlar, ekonomik krizler, ortak yaşam alanlarının tahrip edilmesi, yoksulluk ve çevresel sorunlardan sonra sorumluluk kavramının sosyal boyutu daha önemli hale gelmiştir. İnsan, dünyada yaşanan bu önemli problemlerin hem sebebi hem de en çok zarar görenidir. Çevreye ve dünyaya verilen zararın ortadan kaldırılabilmesi için zarar veren grubun davranışlarında istenilen doğrultuda değişiklik olmak zorunludur. Bu noktada hayatın diğer alanlarında olduğu gibi çevre için de istenilen davranışların eğitim sayesinde elde edilebileceği açıktır. Bilhassa, ekolojik alanlardan daha adil bir şekilde yararlanılmasını sağlamak için ihtiyaç duyulan sosyal adalet bilincini uyandırabilmek Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından (Demirtaş & Güneş, 2020). Küreselleşme süreci ile toplumların birbiriyle olan etkileşimleri hızla artmış ve sosyal sorumluluk da evrensel bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme kavramı ile bireyin

davranışlarının tüm dünyayı etkilediği ve küreselleşme sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan sorunların tüm dünyayı etkisi altına aldığından bahsedilmektedir. Bu sorunların etkilediği alan arttıkça sorunların çözümü için toplumların işbirliği yapma zorunluluğu da giderek artmıştır. Tüm dünyayı etkileyen bu sorunlara küresel sorumluluk sağlamak için çeşitli kuruluşlar da kurulmuştur. Bu kuruluşlar küresel sorunları biz bilinci ile çözmeyi hedeflemiştir. çevresel duyarlılık, doğal afet bilinci, toplumsal adalet ve insan haklarının önemi gibi birçok küresel sorunu ortadan kaldırmak için çalışmalar yapmışlardır. Bu kuruluşların genel amaçları tüm dünya ülkelerini ilgilendirmektedir. Örneğin dünyada önemli bir sorun haline gelen yoksulluk, sağlık problemleri, eğitimde yaşanan sorunlar daha çok ulus devletlerin sorunları olsa da güçlü devletler ve dünya işbirliği kuruluşlar bu sorunlara çözümler bulmalıdır. (Palaz, 2016: 648). Böylece sosyal sorumluluk bireyin ve hatta dünya ülkelerinin yalnızca içinde bulunduğu topluma karşı değil, yaşadığı dünyaya karşı da sorumluluk duyması anlamına gelmiştir. (Başer 2015). Bireyin bu farkındalığa ulaşarak toplumsal sorumluluk sahibi olması ve küresel vatandaş özellikleri geliştirmesinde Sosyal Bilgiler dersinin de etkisi büyüktür. Sosyal Bilgilerin öğretim programında ‘Yetkinlikler’ bölümünde küresel vatandaş olma şartlarından yabancı dilde iletişim ve kültürel farkındalık kavramlarının yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018: 5). Bu özelliklerin öğrencilere kazandırılmak istenmesinin temel sebebi öğrencilerin yaşadığı dünyanın hemen her yerinde yaşayabilecek temel toplum becerilerini kazandırmaktır. Programda yer alan bu becerilerin bireye kazandırılmasında esas görev Sosyal Bilgiler öğretmenlerine düşmektedir. Öğretmen toplumsal sorumluluk sahibi insan tipinin yetişmesinden sorumlu olan kişidir. Birey küreselleşmenin yansımalarını, küresel sorunların nasıl çözülebileceğini, bu sorunlar karşısında nasıl davranması gerektiğini Sosyal Bilgiler dersinde öğrenir. Toplumsal sorumluk

bilincinin kazandırılabilmesi için önce sorumluluk değerinin benimsetilmesi gerekir. Birey önce kendine sonra çevresine daha sonra da yaşadığı dünyaya karşı sorumluluk duygusu geliştirerek nihayetinde dünya vatandaşı olmayı öğrenir. Bütün bu becerileri kazandırmak amacıyla son yıllarda toplumsal sorumluluk uygulamaları hız kazanmıştır. Toplumsal sorumluluk ile ilgili anlayış ve uygulamalar 1950li yıllarda başlayıp 1990lı yıllardan itibaren de oldukça yaygınlaşmıştır. Az gelişmiş ülkelerdeki kaynak ve çevre istismarı uluslararası toplumsal örgütlerin belli toplumsal sorumluluk standartları geliştirmesine sebep olmuştur. Genellikle gönüllülük esaslı olan bu standartlar çevreden faydalanırken minimum zararın verilmesine yöneliktir. Bu anlamda bireylerin ve örgütlerin toplumsal sorumluluk ile uluslararası değerlerinin de neler olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda medya ve sivil toplum örgütleri toplumları bilinçlendirerek birey ve grupların kendiliğinden toplumsal sorumluluk duygusu geliştirmesine katkı sağlamıştır (Özkul, 2010). Tarihin her aşamasında toplumsal güce sahip olan gruplar en etkin gruplar olmuşlardır. Sanayi devrimiyle birlikte bireysellikten uzaklaşarak ve örgütlü çalışma davranışları artmıştır. Eğer toplumsal sorumluluk kavramını ahlaki değerlere uygun davranmak, bireysel ve örgütsel faydanın yanında toplumun faydasını da gözetmek, bu faydaları sağlayabilmek için kabiliyetlerini en iyi biçimde kullanabilmek gibi anlamları içeren bir kavram olarak düşünürsek bu kavramın tam anlamıyla anlaşılması insanlık tarihinin son çeyrek asırındadır. Toplumsal sorumluluk değerleri uygulamak olarak düşünülse de eyleme dönüştüğünde kendisi de bir değer özelliği kazanmaktadır (Ünal & Duygu, 2019). Örneğin vergi kaçırmamak, dürüst rekabet etmek, sigortasız işçi çalıştırmamak ilkesel kabullerdir ancak bunlar davranış haline geldiğinde iş ahlakı haline gelir. Başka bir deyişle, toplumsal sorumluluk, yalnızca büyük toplumsal yapılarla sınırlı değildir; iki kişi arasındaki en basit etkileşimden en karmaşık toplumsal ilişkiler ağına kadar uzanan bir bilinç ve

görev anlayışıdır. Her birey, statü fark etmeksizin içinde bulunduğu toplumsal konuma göre bu bilinçle hareket etmeli ve sorumluluğu bir yaşam ilkesi olarak görmelidir. Toplumsal sorumluluk duygusunu en çok girişimcilik ve yöneticilik statüleri yansıtır. Bu statüler geniş kitleleri etkileyebildikleri için topluma karşı daha büyük sorumlulukları vardır. Örneğin bir girişimci çevre dostu ambalajlar kullanmayı tercih ederse hem çevreye duyarlılık anlamında toplum bilincini arttırabilir. Aynı şekilde insan kaynakları yöneticisinin işe alım sürecinde liyakatı esas alması ve eşit fırsat ilkesine göre hareket etmesi toplumsal adalet açısından önemli bir davranıştır. Nasıl ki bireylerin topluma karşı sorumlulukları varsa, örgütlerin de toplumsal değerlere uygun davranması beklenir. İşbirliğiyle ortaya konulan toplumsal yarar örgütlerle mümlün olmaktadır (Başaran, 1982). Örgütler toplumsal yarara uygun davrandıkları ölçüde toplumda kabul görürler. Aksi taktirde topluma zarar verecek faaliyetlerde bulunan örgütler ürettikleri ne olursa olsun toplum tarafından kabul göremeyeceklerdir.

Birey toplumsal sorumluluk bilinci ile çevresel vatandaşlık özellikleri de kazanır. Genel olarak çevresel vatandaşlık yaşanılabilir bir çevreye sahip olma hakkı ve birtakım çevresel sorumluluklar içeren bir vatandaşlık anlayışıdır (MacGregor & Szerszynski, 2003).çevresel vatandaş olabilmek için haklarını bilip kullanmak kadar bireysel ve toplumsal sorumluluk da almak gerekir. Sosyal Bilgiler dersi demokratik bir toplum yapısı oluşturarak toplumdaki insanların, dünyayı ve kaynakları korumak için harekete geçme konusunda sorumluluk almasını amaç edinir. Bu amaçla Sosyal Bilgiler bireyde çevre yurttaşlığı geliştirip, israfı önlemek için öğrencileri bilinçlendirmeyi hedefler, örnek davranış gösteren bireyleri destekler. İlâveten , öğrencilere çevresel vatandaşlık kazandırırken, toplumsal sorumluluğun yalnızca günümüz için değil, gelecek nesiller için de hayati önem taşıdığı bilinci

kazandırır. Çevresel vatandaşlık, bireyin doğayla kurduğu ilişkinin sadece kişisel bir tutum değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk alanı olduğunu vurgular (Wall, 2007). Bu anlayış, bireyin yalnızca kendi yaşam alanını değil, tüm canlıların varlık hakkını gözeten kapsayıcı bir benlik geliştirmesini öngörür. Çevreci bir yurttaş, bireysel çıkarlarını merkeze koymak yerine, içinde yaşadığı toplulukla empati kurabilen, doğaya duyarlı ve etik ilkelere bağlı bir yaşam biçimi benimseyen kişidir. Bu bağlamda çevresel vatandaşlık, bireyin çevresel sorunların yalnızca sonuçlarıyla değil, bu sorunların altında yatan sosyal ve yapısal nedenlerle de yüzleşmesini ve çözüm üretmesini gerektirir. Söz konusu anlayış, vatandaşlık kavramına yeni bir boyut kazandırmakta; bireyden yalnızca hak ve görevlerini bilmesi değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik adına aktif rol alması beklenmektedir. Avrupa Çevresel Vatandaşlık Ağı'nın (ENEC, 2018) tanımına göre, çevresel vatandaş; çevresel bozulmaların nedenlerini sorgulayan, bu süreçlere karşı duyarlılık geliştiren, toplumsal değişimin hem öznesi hem de aracısı olabilen bir bireydir. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler dersi çevresel vatandaşlığın temellerinin atıldığı en önemli eğitim alanlarından biridir. Dersin içeriğinde yer alan toplumsal sorunlar, hak ve sorumluluklar, aktif yurttaşlık ve sürdürülebilir kalkınma gibi temalar, öğrencilerin hem çevreye duyarlı hem de topluma karşı sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmelerini destekler. Sosyal Bilgiler eğitimi, çevresel vatandaşlığın gerektirdiği eleştirel düşünme, empati kurma, katılımcı olma ve çözüm üretme gibi becerilerin gelişimine doğrudan katkı sağlar. Böylece çevresel duyarlılık, bireysel bir etik mesele olmaktan çıkarak, toplumsal bütünlük ve ortak yaşam bilinciyle harmanlanmış bir vatandaşlık anlayışına dönüşür.

Toplumsal sorumluluk kavramının Türk Milli Eğitim Sisteminin genel amaçlarında da önemli bir yeri vardır. Söz konusu genel amaçlar doğrultusunda bilgiler dersi öğrencilere

toplumsal kişilik kazandırmayı hedefler. Bireyin kişilik kazanması için gerekli olan bilgi ve beceriler büyük oranda ilkokul çağında geliştirilmektedir. İlköğretim çağındaki bir çocuk okuldan, ailesinden ve çevresinden edindiği bilgilerle davranışlarını şekillendirir. Bu dönemde özellikle Sosyal Bilgiler dersi içerdiği konular ve bireye kazandırmak istediği özellikler bakımından bireyin kişilik gelişimine katkı sağlamaktadır. Özellikle etkin bir vatandaşın ve nitelikli bir insanın sahip olması gerektiği özellikler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi kapsamına girmektedir. Toplumsal hayatta demokratik davranabilme, başkalarının görüşlerine saygı duyma, demokratik toplum yapısının oluşması için katılım hakkını kullanabilme ve sorgulayıcı bakış açısı geliştirebilmek için Sosyal Bilgiler dersine ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrenciler, demokrasi ve etkin vatandaşlık ile ilgili bilgi ve becerilerini büyük ölçüde Sosyal Bilgiler dersi çerçevesinde edinir. Sosyal Bilgiler dersini bir vatandaşlık eğitimi programı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Sosyal Bilgiler dersi toplumsal sorumluluk kavramıyla ilintili olarak toplumsal becerilerin edinilmesini amaçlar. Öğrencilerin karar verme, sosyal uyum, insan haklarına saygılı olma, farklılıklara hoşgörülü olma gibi vatandaşlık becerilerini geliştirir. National Council for the Social Studies (1992), Sosyal Bilgiler dersinin toplumsal sorumluluk açısından önemini şu şekilde belirlemiştir; Dünyada görülen küresel sorunlara ve önemli gelişmelere karşı ilgili olma, arkadaş çevresinde, ailede, okulda fikirlerini açıkça söyleyebilme ve katılım sağlama, alınan kararlarda demokrasinin önemini kavrama, bireysel kişilik özelliklerini geliştirerek toplumsal hayata faydalı olmayı sağlayan derstir. Sosyal Bilgiler demokrasinin temel ilkelerine bağlı demokratik bireyler yetiştirmeye katkı sağlar. Bu özellikleriyle Sosyal Bilgiler dersi demokrasi eğitiminin uygulama alanı görevi görmektedir. Sosyal Bilgiler eğitimi bireyin çevreleriyle etkileşiminin önemini kavramasına yardımcı olur. Birey davranışlarının yalnızca

kendisini değil toplumu da etkileyeceğinin bilincine varır. Sosyal Bilgiler eğitimi, değer, tutum ve inançları geliştirerek ortak değerlere ve kaynaklara sahip çıkma isteğini destekler (Doğanay, 2006, 255- 286). Öğrencinin derste geliştirdiği demokratik tutum ilerdeki yaşantısı için ipucu niteliğindedir. Sosyal Bilgiler gerçek hayatta kullanılabilecek bilgiler içerdiği birey yaşadığı toplumu daha yakından tanıma ve okulda edindiği bilgileri yaşamına aktarabilme imkanı bulacaktır. (Deveci ve Çengelci, 2006: 140). Sosyal Bilgiler dersi ile bireyler; toplumdaki yerini fark etme, diğer insanların yaşayış biçimlerine, kültürlerine, örf ve adetlerine saygı gösterme, empati geliştirme, toplumda bir arada yaşayabilme becerileri gösterirler , Ayrıca Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin, ekonomi, kültür ve siyaset gibi alanlarda görüş geliştirmelerine, problem çözmeye, eleştirel düşünebilme, yaratıcılık becerilerinin gelişimine, insanların toplumda nasıl iletişim kurduklarını anlamalarına, gelecek bilincinin oluşturmalarına katkı sağlar. Özetle Sosyal Bilgiler dersi; çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, milletini ve vatanını seven, görev bilincinde olan ve sorumluluk sahibi, bilimsel düşünebilen, hoşgörülü ve demokrat, tutumlu, insana ve çevreye saygılı, duyarlı ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı bireyler yetiştirilmesine yardımcı olur (Otluoğlu, 2004: 295). Bu yönüyle Sosyal Bilgiler dersi yıkılmaya yüz tutmuş kültür ve değerlerimizi iyileştirme ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek bireyler yetiştirerek toplum mühendisliği görevini de üstlenmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretiminde üç temel yaklaşımı vardır. Bu yaklaşımlar Sosyal Bilgiler dersinin öğretim biçimlerini şekillendiren farklı bakış açılarına sahiptir. Bu üç yaklaşımdan biri olan “vatandaşlık aktarımı olarak” öğretilmesi ile anlatılmak istenen belirli tutum, beceri, bilgi ve değerlerin öğrencilere aktarılması sürecini kapsamasıdır (Doğanay, 2002). Sosyal Bilgiler dersinin öncelikli amacı iyi vatandaş yetiştirmektir.

Bireyin toplumda var olabilmek ve diğer bireylerle huzur içerisinde yaşayabilmek için öncelikle iyi bir vatandaş olması gerekmektedir. Sosyal Bilgiler dersi de bireylere iyi bir vatandaş olmanın ön koşulları olan toplumsal sorumluluk ve sosyal duyarlılık bilincini kazandırmayı hedefler. Oluşturulan ders programları da bu amaca hizmet ederek hazırlanmıştır. Daha önceki Sosyal Bilgiler müfredatlarında olduğu gibi Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde de Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı olan iyi vatandaş yetiştirme amacına uygun öğrenme çıktıları hazırlanmıştır. Örneğin 2025 Eğitim Öğretim Yılı 6. Sınıf 1. üniteye yer alan! “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular” öğrenme çıktısıyla öğrencilere toplumdaki farklı kültürlerle, inanışlara, yaşayış tarzlarına yönelik empati yapabilme, hoşgörülü olma ve duyarlılık gösterebilme değerleri kazandırılmak amaçlanmıştır. Benzer şekilde 7.sınıf 1. ve 2. ünitelerinde de kültürel mirasımıza sahip çıkma, çevresel duyarlılık gibi ahlaki değerler öğrencilere verilmek istenen değerler arasındadır. Böylece erken yaşta bireylere kazandırılan değerler, gelecek yıllarda o ülkenin toplumsal yapısını şekillendirmektedir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler eğitimi ile sosyal duyarlılık bilinci sıkı bir ilişki içindedir. TYMM’de bireye yönelik ontolojik bütünlüğün önemi vurgulanmıştır. Ontolojik bütünlükten kasıt bireyin ruh ve beden bütünlüğüdür. Beden bireyin fiziksel yapısını ifade ederken ruh ise ahlaki ve sosyal yapısını ifade etmektedir. Ontolojik bütünlük bireyin yaşadığı topluma faydalı ve sorumluluk sahibi bir birey olması açısından önemli görülmüştür. Nasıl ki sağlıklı beslenme, uyku düzeni, egzersiz yapma gibi faktörler beden yapısını etkiliyorsa vatanseverlik, merhamet, toplumsal sorumluluk gibi faktörler de bireyin ruh sağlığını etkileyen faktörlerdir (MEB, 2024a, s. 5-6).

TYMM’de ontolojik bütünlüğün yanında epistemolojik bütünlük de önemli görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersi de bireyin

toplumsal bir kişilik oluşturmaları için epistemolojik bütünlüğe uygun çok yönlü düşünme becerilerini destekler. Eleştirel düşünebilme, sorumluluk alabilme, problem çözebilme, işbirliği yapabilme gibi becerilerin gelişmesini sağlayarak epistemolojik bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olur. Yeni Sosyal Bilgiler programında zamansal bütünlük kavramı kullanılarak öğrencilerin geçmiş kültürleri ile günümüz arasında bağ kurabilmesi ve tecrübelerden yararlanabilmesinin önemi belirtilmiştir. Zamansal bütünlük ile bireyler yaşadığı toplumu daha iyi tanıyarak toplumsal sorumluluk geliştirebilirler. Maarif modelindeki bir diğer yeni kavram ise aksiyolojik olgunluk kavramıdır. Aksiyolojik olgunluk bireyin ahlaki değerleri anlaması ve günlük hayatta karşılaşacağı toplumsal sorunlarda bu değerleri kullanabilmesidir (MEB, 2024a, s. 5-6). Sönmez (2005) Sosyal Bilgileri, “*toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen bilgiler*” şeklinde tanımlar. Bu tanımda belirtmek istenen Sosyal Bilgiler dersinin toplumsal bilgi beceri ve tutumlara dayalı olarak bireyi sosyal hayata hazırlayan bir ders olmasıdır. İlköğretim programlarında gerçek hayatta en çok fayda sağlayacak bilginin bulunduğu derslerden biri Sosyal Bilgiler dersi. Birey Sosyal Bilgiler dersinde öğrendiği bilgiler ile toplumsal sorumluluk duygusu geliştirir. Alışveriş yaparken bilinçli tüketici olma, bir istek veya şikâyet için dilekçe yazabilme, çevresini tanıyabilme, etkin vatandaş olabilme gibi toplumsal becerileri Sosyal Bilgiler dersinde edinir. Birey Sosyal Bilgiler dersiyle hak ve sorumluluklarını öğrenip demokratik haklarını kullanır, sorgulamayı öğrenerek medyada gördüğü haberlerin doğru olup olmadığını sorgular. Adalet, eşitlik, empati gibi toplumsal becerileri kazanır. Tüm bu kazanımlar ile toplum hizmetine katılma ve çevreye duyarlı bir birey haline gelir.

Tarihsel süreçte, yaşanan yenilik ve değişimler eğitim ortamına yansımış ve eğitim programlarının değişmesini zorunlu

kılmıştır. Bu programlardan biri de Sosyal Bilgilerdir. Yeni program ile ders kitapları, ölçme değerlendirme başta olmak üzere eğitim sisteminde çok yönlü değişimler hedeflenmiştir. Son yıllarda yaşanan deprem, pandemi, darbe gibi toplumu derinden etkileyen olaylar programların değişmesinde de önemli rol oynamıştır. Bu tür toplumsal olaylarda bireyin toplumsal sorumluluk duygusu ile hareket etmesi toplumun daha kısa sürede toparlanmasını sağlar. 2025 yılında ortaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin yetiştirmesi beklenen 'Yetkin ve Erdemli' insan profili toplumsal sorumluluk duygusu yüksek insandır. Örneğin yeni Sosyal Bilgiler 2024 programında afetlere ilişkin *“Ülkemizde afetlerin etkilerinin azaltılması konusunda yapılması gerekenlere ilişkin öngöründe bulunmaları”* amacı yeni bir amaç olarak programa eklenmiştir. Böylelikle toplumsal sorunlar karşısında pasif kalan değil, daha iyi bir geleceğin inşa edilmesinde sorumluluk alabilen vatandaşlar yetiştirilir. Yeni modelde yetiştirilmesi hedeflenen insan profilinin daha iyi anlaşılabilmesi için programda kastedilen 'yetkin' ve 'erdem' kavramlarını açıklamak gerekir. Program göre yetkinlik belirli bir alanda greken beceri ve bilgiye sahip olmaktır. Erdem kavramı ise ahlaki olgunluk anlamına gelmektedir. Yeni Sosyal Bilgiler programının bu iki kavramla ulaşmak istediği asıl amaç; belirli değerleri benimseterek sorumluluk sahibi insan profili oluşturmak ve böylece 'Huzurlu aile ve Toplum' ile 'Yaşanılabilir Çevrede Huzurlu İnsan' modeline ulaşmaktır (MEB, 2024a). Türkiye yüzyılı maarif eğitimi modelinde bu amaçla Erdem-Değer-Eylem (EDE) çerçevesi oluşturulmuştur. EDE çerçevesinde bir değer eyleme dönüştüğünde amacına ulaşmış olur. Çerçevenin oluşturulmasında milli ve evrensel değerlerin bir arada olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda çatı değerler olarak 20 temel değer belirlenmiştir. Çerçevede milli ve manevi değerlerin huzurlu toplum yapısını oluşturacağı varsayılmıştır. Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitimi modelinde toplumsal sorumluluk ve çevre ile ilgili değerler yer almaktadır (Tablo 1.1).

Tablo 1.1. TYMM'de Huzurlu İnsan, Toplum ve Çevre ile ilgili Değerler

Huzurlu İnsan	Huzurlu Aile ve Toplum	Yaşanabilir Çevre
Tasarruf bilinci, Sabırlı olma, Mahremiyet duygusu , Mütevazı olma, Sağlıklı Yaşama önem verme ve Çalışkanlık.	Dostluk, Özgürlük, Dürüstlük, Vatansever olma Yardımsever olma, Aile Bütünlüğünü koruma, Sevgi.	Temizlik, Duyarlılık, Estetik ve Merhamet.

3. SOSYAL BİLGİLER PROGRAMLARINDA AHLAKİ GELİŞİM

Ahlak, kelime anlamı olarak bireylerin davranışlarına yön veren, iyi veya kötü olarak değerlendirilebilecek değer ve inançlar bütünüdür. Bu tanım ahlak kavramını psikolojik açıdan ele almıştır. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde ahlak bir toplumda bireylerin huzur içerisinde yaşamalarına olanak sağlayan kurallar bütünüdür (Aydın, 2003:126). Literatürde ahlak ve etik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kavram birbiriyle yakından ilişkili olsa da aynı anlama gelmemektedir. Ahlak bireyin davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirlerken etik bireyin davranışlarını inceleyen felsefi bir disiplindir. Ahlaki değerlerin oluşturduğu yargılar etik alanının konusudur. Ahlaki gelişimi destekleyen bir diğer önemli kavram da karakter kavramıdır. Karakter, bireylerin sahip oldukları ahlaki değerleri, entelektüel bilgi ve becerileri hayata geçirebilmesi olarak tanımlanır (Yılmaz, 2021).

Eğitimde ahlaki gelişim; okullarda çocuklara verilecek değerler ile onların etkili iletişim, farkındalık, ahlaki duygu, ahlaki muhakeme gelişimlerini ve etkin vatandaşlık özelliklerini geliştirmeye vurgu yapılmaktadır (Ma, 2009). Ahlaki gelişim düzeyi, bireyin yalnızca ceza alacağı durumlarda değil, kimsenin

görmeyeceği veya hiçbir yaptırım olmayacağını bildiği durumlarda da doğru olanı seçebilmesiyle ölçülebilir. Ahlaki gelişim ve değer eğitimi geçmişten günümüze iki temel yaklaşımla desteklenmiştir. Bunların ilki bireyin içinde bulunduğu topluma ve kültüre uyum sağlama süreci olarak görülmüştür. Bu yaklaşım Aristo'nun ahlaki gelişim anlayışıyla temellenmiştir. İkinci yaklaşım ise Piaget ve Kohlberg'in ahlaki gelişim felesefeleriyle temellenmiştir. Bu yöntemde bireyin ahlaki muhakeme becerisi önemli görülmektedir. Birey ahlaki muhakeme yaparak eşitlik, adalet, hak gibi evrensel değerler ile ahlaki gelişimini arttırabilir (Power, Higgins ve Kohlberg, 1989). Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin ahlaki muhakeme becerilerini geliştirmek için daha çok ahlaki ikilemleri kullanır. Demokrasi, sorumluluk, özgürlük gibi kavramların öğretilmesinde ahlaki ikilemlerin kullanılması bireyin empati geliştirme ve karar verebilme yeteneğini destekler. Sosyal Bilgiler dersinde ahlaki gelişimi desteklemek amacıyla öğrencilere kısa hikayeler sunulup aynı durumda olsalar nasıl davranacakları sorulur. Sosyal Bilgiler dersinde kişinin ahlaki sorunu nasıl çözdüğü kadar nasıl mantık yürüttüğü de önemli görülür. Sosyal Bilgiler dersi çocuklara ahlaki bilgiyi vermeyi yeterli görmez. Ahlaki bilgiyi biliyor olmak onu uygulamak anlamına gelmeyecektir. Ahlaki gelişimde karmaşık durumların üstesinden gelmek daha karmaşık zihinsel süreçler gerektirir. Sosyal Bilgiler dersi de günlük hayatta kullanılan bilgileri, beceri ve tutumları en çok yansıtan derslerden biri olduğu için ve doğrudan Sosyal Bilgiler dersinde verilebilecek yardımseverlik, sorumluluk ve çevresel duyarlılık gibi değerlerin ahlaki ikilemler oluşturularak verilebilmeye uygun olması, bu derste ahlaki gelişimin desteklenmesini sağlamaktadır (Altıkulaç & Uslu, 2014).

Sosyal Bilgiler eğitimi, psikoloji, sosyoloji, sanat, arkeoloji, tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi, felsefe, hukuk, antropoloji gibi farklı bilimlerden toplanan temel bilgi, beceri,

tutum ve ahlaki değerleri müfredata entegre etmeyi hedefler. Birey, fiziksel ve psikolojik özellikleriyle bir bütündür olarak görülür. "Fiziksel, bilişsel, psiko-sosyal gelişim alanları bir bütünün farklı kısımlarını oluşturur" (Rizzo ve Bajovic, 2016). Sosyal Bilgiler eğitimi, farklı disiplinlerden elde edilen bilgi, beceri ve değerleri öğrenciye kazandırmayı amaçlarken, psikoloji bilimi bu süreçte öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-sosyal gelişim özelliklerini anlamaya çalışan psikoloji, öğrencilerin öğrenme biçimlerini, motivasyonlarını, değer kazanımlarını ve toplumsal rollere uyum süreçlerini açıklamada temel bir rehberdir. Gelişim psikolojisinin sunduğu kuramsal yaklaşımlar (Piaget'in bilişsel gelişim evreleri, Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramı, Kohlberg'in ahlaki gelişim basamakları) Sosyal Bilgiler dersinde içerik ve yöntem seçiminde yol gösterici olmaktadır. Öğrencilerin yaş dönemlerine uygun tartışma, işbirlikli öğrenme veya rol oynama gibi yöntemlerin kullanılması, onların değerleri sadece öğrenmelerini değil, aynı zamanda deneyimleyerek içselleştirmelerini sağlayabilir. Rizzo ve Bajovic'in (2016) de belirttiği gibi "fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal gelişim alanları bir bütünün farklı kısımlarını oluşturur." Bu bağlamda Sosyal Bilgiler eğitimi, psikolojinin sunduğu kavramsal çerçeveden yararlanarak öğrencinin bütüncül gelişimini hedeflemektedir. Böylece ders yalnızca tarih, coğrafya veya vatandaşlık bilgisini aktarmakla kalmaz; öğrencilerin empati, öz-farkındalık, sorumluluk alma ve problem çözme gibi psikolojik süreçlerini de desteklemektedir.

Sosyal Bilgiler dersi için aynı zamanda değerler eğitimi dersi demek de yanlış olmayacaktır. Çünkü toplumların yaşam biçimlerini, ortak değerlerimizi, vatandaşlık bilgisini öğretirken bu değerleri içselleştirir. Sosyal Bilgiler dersinin multidisipliner olması da, değer öğretimi açısından bir zenginlik sayılabilir. Sosyal Bilgiler dersinde ahlaki gelişimi arttırmaya yönelik neredeyse tüm ünitelerde öğrenme çıktıları bulunmaktadır.

Öğrenme çıktılarında, bireysel ve toplumsal refahı arttırmak için yetkin ve erdemli insan profili üzerinde durulmuştur. Erdemli insan profili incelendiğinde, bu özelliklerin bir kısmının küresel vatandaş özellikleri ile bağdaştığı görülmektedir. Farklı ülkelerin değerler eğitiminde hedeflediği ahlaki tutum ve davranışlar ile Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitimi Modeli'ndeki erdemli ve etkin insan profili büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Sorumluluk alma, farklılıklara saygı, vatanseverlik, hak ve özgürlüklere saygı, doğal çevreye duyarlılık, kültürel mirasa sahip çıkma, yardımseverlik gibi ahlaki değerler OECD'nin 2030 öğrenme pusulasındaki değerler ve Avrupa Konseyinin yetkinlik çerçevesi içerisindeki hedef değerler ile benzerlik göstermektedir (Avrupa Konseyi, 2016; OECD, 2021; UNICEF, 2017). 2030 öğrenme pusulasında eğitimin yeni yüzyılda farklı sorumlulukları üstlenmesi gerektiğini bu bağlamda iyi vatandaş, iyi insan, toplumsal sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek eğitim sisteminin en önemli amacı olarak görülmüştür. Dünyanın birçok ülkesinde bu amaçları gerçekleştirmek için yeni programların yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bireyin toplumsal ve ahlaki gelişiminin desteklenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Değişen eğitim anlayışı ülkemize de yansımıştır. Özellikle 2010 yılından sonra öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin desteklenmesi farklı programların temel hedefi olmuştur. 2024 yılında Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitimi Modelinde yetkin ve erdemli insanın özellikleri belirlenirken dünyadaki çalışmalar da takip edilmiştir. Ahlaki gelişimi arttırmak için yeni değerler eklendiği görülmektedir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Yetkin ve Erdemli İnsanın Özellikleri

Üretken	Vatansever	Ahlaklı	Bilge	Sağlıklı
-Hayalleri ve hedefleri olan, - Çalışka n, -Öğrenmeye istekli, -Sabırlı ve azimli, - Etkili İletişime ve dayanışmaya açık.	-Bayrağını seven, -Türkçeye sahip çıkan, -Vatanını milletini seven ve savunan, -Gelişmiş bir devlet bilincine sahip olan, - Ülke çıkarlarını üstün alan, -Vatandaşlık hak/sorumluluklarını bilen, -Milli kültürüne ve manevi değerlerine bağlı.	-Adil, -Başkalarının haklarına saygı duyan, -Tabiata ve toplumsal sorunlara duyarlı, -Güvenilir, -Saygılı, - Doğru, -Dürüst.	-Sanat ve kültüre duyarlı, -Bağımsız düşünen, - Belagat sahibi, - Bilgilerini paylaştan, - İlme ulaşan.	-Sağlıklı beslenen, - Düzenli uyuyan ve dinlenen, -Düzenli spor/egzersiz yapan, - Temiz, - Bağımlılıktan kaçınan ve bağımlılıkla mücadele eden, - Manevi sağlığını koruyan.
Estetik	İradeli	Merhametli	Cesaretli	Sorgulamacı
-Güzelliğe duyarlı, -Olgun, -Seçici, -Zarif, -Ölçülü, - Sanatsal yeteneklerini bilen ve kullanan.	-Kararlı ve iddialı, -Tutarlı, -İlkeli, -Kendine güvenen, -Öfkesini kontrol eden, -Sorumluluk alan.	-Şefkatli, -Affedicı, -İyiliksever, -Yardımsıver, - Paylaşımcı, - Sevecen.	-Yiğit ve mert, -Risk alan, -İnisiyatif alan, - Destekleyici, - Girişimci.	-Meraklı, -Eleştirel düşünen, - Araştırmacı, -Esnek, -İş birliği yapan, - Problem çözen.

İlköğretim Sosyal Bilgiler programları; programın uygulayıcısı olan öğretmenlere değer eğitiminin nasıl yapılacağına dair açıklamalarda bulunur. Programları etkin bir şekilde uygulayabilmek için ilk şart öğretmenlerin programa uygun bir rol model olabilmesidir. Ghanney & Agyei (2021) Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin içinde bulunduğu toplumun ahlaki değerlerine uyan, belli toplumsal ilişkilerini geliştirmiş, pedagojik bilgisini kullanabilen, uygun yöntem ve teknikleri seçebilen birer uygulayıcı olabilmesinin, programın başarıyla

uygulanmasındaki önemini vurgulamıştır. Böylece, programın öğretene ve öğreneni arasında etkili iletişim sağlanarak değerler eğitimi etkin bir biçimde kazandırılabilir. İlaveten öğretmenler, çağın ihtiyaçlarına göre öğretme yöntemlerini güncelleyebilmelilerdir. Eski yöntemlerle yeni programları uygulamaya çalışmak programın başarıya ulaşmasını engelleyecektir. Günümüzde Eski programlarda geleneksel bir yöntem olan telkin yöntemiyle doğrudan verilen değerler Yeni programda, okullarda verilecek değerler, öğrencilere daha çok ahlaki muhakeme ve değer analizi yaptırarak kazandırılır. Böylece öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varması sağlanır. Ayrıca farklılaştırma yöntemi ile de öğrencilerin öğrenme düzeyine ve ihtiyaçlarına göre yöntem ve teknikler geliştirilerek destekleme ve zenginleştirme sağlanması amaçlanmıştır.

Sosyal Bilgiler dersinde, öğrencilere verilmesi beklenen kök değerler vardır. Programlar değişse de bu kök değerler büyük oranda önemini korumaktadır. Vatanseverlik, adalet, toplumsal sorumluluk, yardımseverlik, eşitlik, dürüstlük, öz denetim, saygı, sevgi, gibi değerler Sosyal Bilgiler dersinin kök değerleridir. Bunun yanında, kültürel farkındalık, girişimcilik, kaynakları etkin kullanabilme, çevresel duyarlılık da öğrencilere kazandırılması amaçlanan temel yeterliliklerdendir. 2024 Sosyal Bilgiler programı incelendiğinde, önceki programlardan farklı olarak sosyal-duygusal öğrenme, değerler ve okuryazarlık becerileri program bileşenleri olarak belirtilmiştir. Programda bileşenleri ile öğrencilerin çok yönlü gelişimini sağlamak hedeflenmiştir. Değerlerin geliştirilmesinde gerçek yaşama uygunluk, tutarlılık ve süreklilik, yaş ve seviyeye uygunluk, sanat ve sporla ilişkilendirme ahlaki gelişimi destekleme gibi ilkelerin önemsendiği belirtilmiştir (MEB, 2024b, s. 5-12). Türk eğitim sisteminde ahlaki gelişime ve değerlere verilen önem şu şekilde ifade edilmektedir:

“Adalet, hikmet, merhamet, iyilik, doğruluk, çalışkanlık, faydalı olmak ve güzellik gibi değerler üzerinde yükselen bir medeniyet mirasına sahip olan milletimiz; Türkiye Yüzyılı’nda eğitim adına kararlı adımlarla geleceğe hazırlanmaktadır. Türk eğitim sistemi bütün ideolojilerin üstünde milli bir şahsiyetin oluşumuna katkı sağlamak ve milli bilince sahip şahsiyetlerden oluşan bir toplum oluşturabilmek adına ahlaklı, erdemli; milleti ve insanlık için iyi, doğru, faydalı ve güzel olanı yapmayı ideal edinmiş bilge nesilleri hedefler” (MEB, 2024a, s. 4).

21. yüzyılda daha iyi bir gelecek ve daha yaşanılabilir bir toplum için ahlaki gelişim en önemli unsur olarak görülmektedir (Cansoy, 2018). Ahlaki gelişimin sağlanması, geliştirilmesi ve desteklenmesi eğitim aracılığıyla mümkün olduğu halde, geçmişten günümüze hem genel eğitim içinde hem de Sosyal Bilgiler eğitimi içinde değer eğitimi gereken önemi alamamıştır (Doğanay, 2006). Değerleri özümsemiş bireyler, Sosyal Bilgiler dersinin evrensel amacı olan sorumlu insan, etkin vatandaş yetiştirme amacına da ulaşılmış olur. Çağımızdaki problemlerin en büyük sebebi ahlaki sorunlardır. Bu ahlaki sorunların çözülmesinde odaklanılan koşullar; iyi insan olma, iyi kişilik, iyi vatandaşlık çerçevelerinin oluşturulmasıdır. Toplumlarda barış ve güven ortamının olabilmesi için öncelikle bireyin tutum ve değerlerinin toplum faydasına olması gerekir. Eğitim programları bireyin ahlaki gelişimi için olanak sağlanmalıdır. Sosyal Bilgiler dersi ahlaki gelişim açısından önemli olanaklar sağlar. Parker (2011) bu olanakları ikna, aydınlatma, ahlaki değerlendirme ve değerler analizi olarak açıklamıştır. İkna; istenilen davranışları güçlendirme, aydınlatma; öğrencilerin kendi değerlerinin bilincine varmasını sağlama, ahlaki değerlendirme; öğrencilerin kendi davranışları için kurallar oluşturabilmesi, değerler analizi ise öğrencilerin değerlerin kaynağını ve nasıl oluştuğunu sorgulamalarıdır. Sosyal

Bilgiler dersi değerler eğitiminde büyük kolaylık sağlar. İşlenen konular itibariyle sınıf ortamında özgürlük, eşitlik insana değer verme gibi değerler vurgulanır. Tarih konuları öğrencilerinin içinde bulunduğu toplumu tanıyarak kültürel değerleri benimsemesine katkıda bulunur. Ülkenin gelişimi ile ilgili coğrafya konuları öğrencilerin bu konuda çaba harcamalarına esin kaynağı olur. Ünitelerdeki önemli kişilerin biyografileri öğrencilere olumlu örnek olmaktadır. Önemli günlerin kutlanması öğrencilerin milli değerlere önem vermesini sağlamaktadır.

Değerler eğitimi çeşitli şekillerde yapılabilir. Bunlardan ilki taklit yoluyla, benimsemeyle başlayan aşamadır. Birey doğumundan itibaren ailesini taklit ederek yetişir. Freud bu taklitle öğrenme yöntemine ‘özdeşleşme’ demiştir. Çocuklar önce anne ve babalarını daha sonra milli kahramanları, bilim adamlarını vs benimseme ve taklit etme eğilimindedirler. Diğer bir yöntem ise değerın sistemdeki yerini belirleyerek örtük bir şekilde aktarabilmektir. Genel eğitim sistemimiz hangi değerleri hedefliyorsa programdaki derslerde o değerler verilebilmelidir. Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitimi öğrenciye doğrudan değil, örtük bir program çerçevesinde kazandırmayı hedefler. Değerler programın bir parçası olsa da öğrenciler açıkça değil örtük bir biçimde öğrenme gerçekleştirir. Öğretmenler örtük programı uygularken verilecek değerler için uygun etkinlikleri seçebilmeli ve bu değerleri sürece yayabilmelidir. Sosyal Bilgiler programları oluşturulurken plan ve düzenlemeler net bir biçimde belirlenmiştir. Plan ve düzenlemeler net olduğu için programın öğretmenler tarafından eksiksiz uygulanması beklenir. Programın materyalleri eğitim planlayıcıları aracılığıyla önceden tasarlandığı için öğretmenlere uygulama aşamasında kolaylık sağlamaktadır. Burada esas önemli olan öğretmenlerin plansız öğretileri de uygulayabiliyor olmasıdır (Kelly 2004, 5). Sosyal Bilgiler programının net ilkeleri, öğretim planı, bilinçli olarak

uygulanan müfredatın dışındaki okul ortamında öğrenilen bilgilere örtük program denir. (Paykoç 1995, 53). Okullarda değerler eğitime ilişkin dersler olmasa da Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrencide gelişmesi beklenen değerler örtük bir biçimde kazandırılır. Okulun atmosferi, disiplin anlayışı, öğretmenlerin davranışları, pekiştireçler ve beklentiler öğrencilerin değer eğitime katkı sağlamaktadır (Akbaş, 2004). Öğrenciler toplumun beklentilerini, kurallarını, temel ilkelerini öncelikle okul ortamında, özellikle Sosyal Bilgiler dersinde öğrenir. Daha sonra da bu bilgileri kullanarak, haklarını ve sorumluluklarını bilen ve gerektiğinde kullanabilen toplumun refahı için çalışan, özverili ve ahlaki gelişimini tamamlamış birer vatandaş haline gelirler.

Sosyal Bilgiler dersinin yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin ahlaki muhakeme becerilerini geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu bağlamda, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı öğrencilerin adalet, eşitlik ve hak temelli düşüncelerini basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir süreçte nasıl yapılandırıldığını açıklamada yol gösterici olabilir. Ayrıca Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, öğrencilerin toplumsal sorumluluk davranışlarını rol modeller aracılığıyla öğrenebileceğini ortaya koymaktadır. Öğretmenin demokratik ve etik bir rol model olması, öğrencilerin gözlem yoluyla bu değerleri içselleştirmesine katkı sağlayabilir. Öte yandan, Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde Sosyal Bilgiler dersleri, öğrencilerin diyalog ve tartışma yoluyla ortak akıl geliştirmelerine olanak tanıyarak demokratik bir öğrenme ortamı oluşturmaya ciddi katkılar sağlayabilir.

4. SONUÇ

Ülkemiz ve dünyamızın geleceği için toplumsal sorumluluk ve ahlaki gelişimin desteklenmesi hayati önem

taşımaktadır. Değerler eğitimi ilk olarak ailede başlasa da planlı bir ahlaki gelişim için okullara ihtiyaç vardır. Okullarda toplumsal sorumluluk ve ahlaki gelişimin en çok desteklendiği ders Sosyal Bilgilerdir. Sosyal Bilgiler dersi bir değerler eğitimi dersidir. Genel eğitim sistemimizin ve Sosyal Bilgiler dersinin ortak amaçları birbiriyle paraleldir. Bu amaçlardan en önemlisi etkin vatandaş ve nitelikli insan yetiştirmektir. Sosyal Bilgiler dersinin konuları, bireylere kazandırmak istediği bilgi ve beceriler iyi vatandaş yetiştirmeyi destekler niteliktedir. Birey gerçek hayatta karşılaşacağı sorunlara ve yaşayacağı ahlaki ikilemlere Sosyal Bilgiler dersinde öğrendikleriyle çözüm bulabilir. Sosyal Bilgiler eğitiminde, beceri ve değerler örtük bir biçimde öğrencilere aktarılır. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere verilmesi gereken kök değerler, toplumsal sorumluluğu ve ahlaki gelişimi arttıracak nitelikte değerlerdir. Sosyal Bilgiler dersi içeriği ve kazandırmak istediği hedefler açısından toplumsal sorumluluk duygusu yüksek bireylerin yetişmesinde önemli rol oynar. Birey dünya üzerinde yaşadığı belirli sınırlar içerisinde kaynakları bilinçli kullanmayı, tükettiğinin yerine yenisini koyma çabasını, çevresel duyarlılık bilincini Sosyal Bilgiler dersi ile kazanır. İlköğretim programları arasında değerler eğitiminin en etkin ve en kapsamlı şekilde Sosyal Bilgiler dersinde verilebilmesinin daha çok bu dersin içeriğiyle ve yapısıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal Bilgiler dersinin, bireyin yakın çevresinden başlayarak dünyayı tanımasına olanak sağlaması, tarihsel bir içeriğe sahip olması sebebiyle geçmişle bağ kurarak günümüzde yaşanması muhtemel sorunları işlemesi ve bu sorunlara çözümler sunması bireyi hayata hazırlamaktadır. Ayrıca multidisipliner bir yapıya sahip olması, dünyada var olan farklı kültürleri ve yaşam tarzlarını öğretmesi, toplumsal olaylara çok boyutlu yaklaşımı, gerçek hayatta kullanılabilecek bilgi, beceri ve tutumlar kazandırabilmesi, çok disiplinli bir ders olması gibi özellikleri de bu dersi değer öğretimi bakımından zengin bir öğretim alanı haline getirmektedir. Dünyada genel olarak

değerlerde bir yozlaşma süreci yaşandığı kabul edilmektedir. Ahlaki gelişimin yeteri kadar desteklenmemesi bu yozlaşma sürecini arttırarak, şiddet, bireysel farklılıklara saygı duymama, kültürel mirasa sahip çıkmama gibi istenmeyen davranışlara yol açarak toplum huzurunu da bozmaktadır. Gümümüzde kaybolmaya yüz tutmuş bu değerleri, bireylere okul aracılığıyla yeniden kazandırabilmek için ders programlarını etkin bir şekilde kullanabilmek önemlidir. Ders programları ve etkinlikler aracılığıyla verilmeye çalışılan ahlaki değerlerin, amacına ulaşp ulaşmadığı ise yeniden sorgulanmalıdır. Değer eğitimi okulların alt yapı eksiklikleri, öğretmenler tarafından kullanılan yöntem ve teknikler, velilerin eğitim düzeyi, öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesi gibi birçok faktör etkilemektedir. Öğretim programlarının yapısı ve okul atmosferi de değerlerin aktarılmasında önemli bir role sahiptir. Özellikle son yıllarda dünyada etkin vatandaş ve ahlaklı birey yetiştirmek öğretim programlarının en önemli amacı haline gelmiştir. OECD'nin öğrenme pusulasundaki değerler ile 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli programında öğrencilere kazandırılması beklenen hedef değerler neredeyse birbiriyle aynıdır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de iyi insan, iyi vatandaş ve toplumsal sorumluluk bilinci gelişmiş yurttaşlar yetiştirmek eğitimin esas amacı olarak görülmektedir. Bu niteliklere sahip bireyler yetiştirmek dünyanın geleceği için duyarlı küresel vatandaş yetişmesine de katkıda bulunur. Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde de bu amaçlara bağlı olarak yetkin ve erdemli insan profili yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu noktada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin sunduğu yeni paradigma büyük önem taşımaktadır. Maarif anlayışı, kökleri Osmanlı'dan gelen ve eğitimi sadece akademik bilgi aktarımı değil; aynı zamanda erdem, irade ve şahsiyet eğitimi olarak gören bir geleneğe dayanmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli de bu geleneği günümüzün ihtiyaçlarıyla harmanlayarak, bireyin zihinsel gelişiminin yanı sıra karakter gelişimini de merkeze almaktadır. Modelde "iyi insan" yetiştirme hedefi ön planda

tutulurken; bireyin yaşadığı toplumun sorunlarına duyarlı olması, aktif vatandaşlık sergilemesi ve yüksek bir ahlaki farkındalıkla hareket etmesi amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler eğitiminin işlevi, yalnızca ulusal müfredatla sınırlı değildir. UNESCO’nun “Küresel Vatandaşlık Eğitimi” yaklaşımı, bireylerin empati, sorumluluk ve iş birliği becerilerini geliştirmelerini küresel barışın temel şartı olarak görmektedir. Benzer şekilde OECD’nin 2030 Eğitim Vizyonu raporunda da toplumsal sorumluluk bilinci, sürdürülebilir kalkınma ve etik duyarlılık için vazgeçilmez bir beceri olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden, küresel ölçekte duyarlı ve aktif vatandaşlar olmalarını destekleyen önemli bir eğitim alanıdır. Ancak Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitimi ve toplumsal sorumluluk açısından potansiyeli her zaman tam anlamıyla hayata geçirilememektedir. Öğretmen yeterliklerindeki farklılıklar, dersin sınav odaklı eğitim anlayışı içinde geri planda kalması ve sınıf içi uygulamalarda değer aktarımı ile değer dayatması arasındaki hassas dengenin gözetilememesi, bu alandaki önemli sınırlılıklar arasında sayılabilir. Bu durum, Sosyal Bilgiler dersinin programda teorik olarak güçlü bir yer edinmesine rağmen, uygulamada beklenen etkiyi yaratmasını kısıtlamaktadır. Türkiye’de yapılan güncel araştırmalar, Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilerde toplumsal sorumluluk bilincini geliştirmede önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak öğrencilerin bu bilinci gerçek yaşamla ilişkilendirmelerinde sınırlılıklar olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık ve toplumsal sorumluluk bağlamındaki katkıları, özellikle dezavantajlı bölgelerde yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir. İçen’in (2017) dezavantajlı lise öğrencilerinin vatandaşlık algısını incelediği araştırmada, öğrencilerin demokratik değerler, sorumluluk bilinci ve aidiyet duygusu gibi kavramlara farklı yaklaşımlar sergilediği

görülmüştür. Bu bulgu, Sosyal Bilgiler dersinin ahlaki gelişim ve toplumsal sorumluluk eğitiminde kritik bir araç olduğunu göstermektedir. Öğrenciler derslerde toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirdiklerini ifade etseler de, uygulamalı toplumsal sorumluluk projelerine yeterince katılım sağlayamadıklarını belirtmişlerdir (Yılmaz & Şahin, 2022). Bu durum, Sosyal Bilgiler dersinin yalnızca teorik bir çerçeveye değil, aynı zamanda etkin katılımı teşvik eden uygulamalarla da desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedede gerçekleştirilme derecesinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altıkulaç, A., & Uslu, S. (2014). Sosyal Bilgiler dersinde değerlerin ahlaki ikilem yaklaşımı yoluyla öğretimi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(3), 383–407. <https://doi.org/10.5578/keg.5991>
- Aydın, M. Z. (2003). Ailede ahlak eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 125–158.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Başaran, İ. E. (1982). *Örgütsel davranışın yönetimi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Başer, E. H. (2015). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının küresel sosyal sorumluluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Berkowitz, L., & Lutterman, K. (1968). The traditional socially responsible personality. *Public Opinion Quarterly*, 32(2), 169–185.
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21. yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112–3134.
- Council of Europe. (2016). *Reference framework of competences for democratic culture*. <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture>

- Demirtaş, H., & Güneş, H. (2020). Sosyal Bilgiler öğretiminde toplumsal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(40), 215–233.
- Deveci, H., & Çengelci, T. (2006). Sosyal Bilgiler dersinde duygusal zekânın geliştirilmesi. In *II. Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı* (pp. 140–147).
- Dobson, A. (2007). Environmental citizenship: Towards sustainable development. *Sustainable Development*, 15(5), 276–285. <https://doi.org/10.1002/sd.344>
- Doğan, S., & Aşlamacı, İ. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin değer eğitimi açısından analizi. *Çukurova Araştırmaları*, 11(1), 72–90.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal Bilgiler öğretimi. In C. Öztürk & D. Dilek (Eds.), *Hayat bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretimi* (pp. 16–43). PegemA Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. In C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretimi* (pp. 255–286). PegemA Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2000). *Yarına kim kalacak? Evrenle uyumlaşma sürecinde varolmak, gelişmek, uzlaşmak* (12. baskı). Sistem Yayıncılık.
- Ercan, B. (2009). *Ortaöğretim öğretmenlerinin sosyal sorumluluk anlayış ve uygulamaları: Antalya örneği* (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- European Network for Environmental Citizenship (ENEC). (2018). *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education*.
- Ghanney, R. A., & Boafo Agyei, E. (2021). Social studies teachers' pedagogical content knowledge and its influence

- on their assessment practices in Junior High Schools in the West Akim Municipality, Ghana. *European Journal of Education Studies*, 8(8), 38–59. <https://doi.org/10.46827/ejes.v8i8.3833>
- Gürbüz, G., & Aydın, M. (2022). Examination of teacher candidates' global social responsibility levels regarding global problems. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 23(3), 1429–1460. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1165608>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (Vol. 1). Beacon Press.
- İçen, M. (2017). *Dezavantajlı bölgelerdeki lise öğrencilerinin vatandaşlık algısı* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal Bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138–145.
- Kelly, A. V. (2004). *The curriculum: Theory and practice* (5th ed.). SAGE Publications.
- Kohlberg, L. (1966). Moral education in the schools: A developmental view. *The School Review*, 74(1), 1–30.
- Ma, H. (2009). Moral values in education: Teaching English as a foreign language. *Script Journal: Journal of Linguistic and English Teaching*, 1(1), 14–20.
- MacGregor, S., & Szerszynski, B. (2003, September 4–6). Environmental citizenship and the administration of life. *Citizenship and the Environment Workshop*, Newcastle University.

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018a). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı: İlkokul ve ortaokul (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018b). *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı: İlkokul 4 ve ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflar*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2023a). *K12 beceriler çerçevesi Türkiye bütüncül modeli*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2023b). *21. yüzyıl becerileri ve değerlere yönelik araştırma raporu*.
https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_05/11153521_21.yy_becerileri_ve_degerlere_yonelik_arastirma_raporu.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni*.
<https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/2024programortakmetinOnayli.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024b). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları okuryazarlığı öğretmen kılavuz kitabı: 3. modül, erdem değer eylem çerçevesi*.
<https://tymm.meb.gov.tr/upload/kilavuz/modul-3yayin.pdf>
- National Council for the Social Studies. (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for social studies* (Bulletin 89). NCSS.
- Nucci, L., & Ilten-Gee, R. (2021). *Moral education for social justice*. Teachers College Press.
- OECD. (2019). *OECD learning compass 2030: A series of concept notes*. OECD Publishing.

- OECD. (2020). *What students learn matters: Towards a 21st century curriculum*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d86d4d9a-en>
- OECD. (2021). *Embedding values and attitudes in curriculum: Shaping a better future*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ace2adcd-en>
- Otluoğlu, R. (2004). Sosyal Bilgiler dersinin toplum mühendisliği rolü ve kültürel değerlerin yeniden inşasındaki işlevi.
- Özdemir, Y., & Özen Kutanis, R. (2011). Kariyer devreleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı eğilimi arasındaki ilişki: Bir örnek olay. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 49–73.
- Özkul, M. (2010). Küreselleşme, neo-liberalist uygulamalar, yoksulluk ve toplumsal sorumluluk. *Journal of Azerbaijani Studies*, 12(1–2).
- Palaz, T. (2016). Dünya sorunlarına çözüm arayan uluslararası ve ulusal kuruluşlar. In F. Aydın (Ed.), *Günümüz dünya sorunları* (pp. 648–671). Pegem Akademi.
- Parker, W. C. (2011). *Social studies in elementary education* (14th ed.). Pearson.
- Paykoç, F. (1995). Sosyal Bilgiler eğitiminde çağdaş eğilimler. In *İlköğretim okullarında Sosyal Bilgiler öğretimi ve sorunları* (pp. 46–68). Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Power, F. C., Higgins, A., & Kohlberg, L. (1989). *Lawrence Kohlberg's approach to moral education*. Columbia University Press.
- Rizzo, K., & Bajovic, M. (2016). Moral literacy through two lenses: Pre-service teachers' preparation for character education. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 28(1), 131–138.

- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler öğretimi öğretmen kılavuzu*. Anı Yayıncılık.
- Şirin, H. (2005). Öğrencilerin sosyal sorumluluklarının geliştirilmesinde öğretmenlerin rolü. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 301–316.
- UNICEF. (2017). *Reimagining life skills and citizenship education in the Middle East and North Africa: A four-dimensional and systems approach to 21st century skills*. UNICEF MENA Regional Office.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2005). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014): International implementation scheme* (Report No. ED/DESD/2005/PI/01).
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000148654>
- Ünal, O., & Duygu, H. (2019). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal duyarlılık düzeylerini belirlemeye yönelik nicel bir çalışma: Alanya örneği. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(1), 16–30.
- Wall, D. (2007). *Earth tones: How environmental journalism and environmental ethics influence environmental citizenship* (Yüksek lisans tezi, University of North Texas). ProQuest Dissertations Publishing.
- Yıldırım, M. (2021). Okullarda sosyal sorumluluk bilinci kazandırma yolları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 45–59.
- Yılmaz, F. (2021). Ahlaki karakter kavramı ve psikolojik bileşenleri. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 238–252.
- Yiğittir, S., & Kaymakçı, S. (2012). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı uygulama kılavuzu'nda yer alan etkinliklerin

değer eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 49–73.

Yılmaz, A., & Şahin, B. (2022). Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal sorumluluk ve değerler eğitimi üzerine öğrenci görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research*, 13(2), 85–104.

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ÇERÇEVESİNDE YAYINLANAN 5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ FİNANSAL OKURYAZARLIK VE DEĞER İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Muhammet Fatih KIZILKAYA¹

1. GİRİŞ

Finansal okuryazarlık, bireylerin finansal bilgilere ulaşma, bu bilgileri yorumlama ve elde ettikleri çıkarımları bilinçli mali kararlar hâline getirme yetkinliklerini içeren çok yönlü bir kavramdır. Günümüzün hızlı değişen ekonomik ve toplumsal koşulları, bu kavramın önemini her geçen gün artırmaktadır (Demir & Özmen, 2024). Finansal okuryazarlık, yalnızca bireylerin kendi ekonomik refahlarını artırmalarını değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde ekonomik istikrarın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesini de mümkün kılmaktadır (Vieira, 2012). Değerler ise; bireylerin davranışlarını yönlendiren, toplumsal düzeni sağlayan ve kuşaklar arası kültürel aktarımı mümkün kılan temel unsurlardır. Toplumsal değişimlerin hızlandığı, teknolojik gelişmelerin bireylerin değer algılarını etkilediği günümüz dünyasında bireylerin doğru ile yanlış ayırt edebilmesi, adil olması, sorumluluk alması ve toplumsal uyum içinde yaşama yetilerinin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, mfatihkizilkaya@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7143-279X

Finansal okuryazarlık ile değer ilişkisini anlamak için öncelikle finansal okuryazarlığın eğitim yoluyla nasıl geliştirilebileceğine odaklanmak gerekmektedir. Eğitim, finansal okuryazarlığın temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmekte ve bireylerin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Abdi & Bakır, 2024). Bireylerin mali karar alma süreçlerinde etik ilkelere ve toplumsal sorumluluk bilincine vurgu yapan finansal okuryazarlık, değerlerle olan etkileşimi aracılığıyla eğitimdeki önemini daha da pekiştirmektedir (Gür, 2022).

Finansal okuryazarlık ile değerler arasındaki ilişki, sadece bireyleri değil, toplumsal yapıyı da etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bireylerin finansal bilgi ve bilinç düzeyindeki artış, toplumun refah seviyesinin yükselmesine, yaşam kalitesinin iyileşmesine ve ekonomik kalkınma süreçlerinin desteklenmesine katkı sağlamaktadır (Kanayıran, 2022). Finansal okuryazarlık ile değerler arasındaki ilişki, bireylerin finansal tutum ve davranışları bağlamında da ele alınmaktadır. Yapılan çalışmalar, finansal okuryazarlık düzeyinin bireylerin mali davranışlarını anlamlı biçimde etkilediğini ve yüksek finansal okuryazarlığa sahip kişilerin daha bilinçli ve sorumlu finansal kararlar aldıklarını göstermektedir (Yılmaz & Kaymakçı, 2021; Soydaş, 2023).

Finansal karar süreçlerinde etik ilkelere ve bireysel sorumluluk bilincine verilen önem, finansal okuryazarlığın değerlerle olan bütünleşmesini daha belirgin hâle getirmektedir (Ergün, 2024). Bu doğrultuda, finansal okuryazarlık ile bireysel ve toplumsal değerler arasındaki etkileşim, özellikle eğitim alanında dikkat çeken ve derinlemesine incelenmesi gereken bir araştırma alanı olarak önem kazanmaktadır.

Finansal okuryazarlık kavramı, bireylerin finansal bilgiye sahip olmasının yanı sıra, bu bilgiyi tutum ve davranışa

dönüştürebilme yeteneğini de içerir. Özer ve Mutlu (2022) çalışmasında, finansal risk toleransı, finansal okuryazarlık ve finansal tutumun bireylerin finansal davranışları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma bulguları, finansal okuryazarlık ve finansal tutumun finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir; bu durum, finansal okuryazarlığın yalnızca bilgi düzeyiyle sınırlı kalmayıp, bireylerin değerleriyle şekillenen tutumları aracılığıyla davranışa dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Lanciano vd. (2024) tarafından yapılan araştırma, finansal okuryazarlığın etik ve sürdürülebilir değerlerin benimsenmesinde de önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Garg ve Singh (2018), gençler arasında finansal bilgi, tutum ve davranışın birbirini etkilediğini ve genel olarak finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sosyo-ekonomik, demografik faktörler ve bireylerin değer sistemlerinin de finansal okuryazarlığı etkilediği vurgulanmaktadır. Gerrans (2014) ve Gerrans & Heaney (2019) tarafından yapılan çalışmalar, üniversite düzeyinde verilen finansal eğitimlerin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini artırdığını göstermektedir. Ancak bu eğitimlerin finansal tutum ve davranışlar üzerinde anlamlı değişim yaratmadığı, değerlerle ilişkili davranış değişimi için daha uzun vadeli ve çok boyutlu yaklaşımlara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Kamel ve Sahid'in (2021) çalışmasında, finansal okuryazarlığın finansal davranışlarla anlamlı biçimde ilişkili olduğu, finansal okuryazarlığı yüksek öğrencilerin geleceğe yönelik planlama, tasarruf ve bilinçli harcama davranışları sergilediği, bu durumun da değerlerle bütünleşen bir finansal farkındalığı yansıttığı belirtilmiştir.

Bu çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabını inceleyerek, finansal okuryazarlığın değerlerle nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Günümüz

toplumlarında bireylerin yalnızca finansal bilgiye değil, aynı zamanda bu bilgiyi etik, sorumluluk ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda kullanma becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin hedeflediği değer temelli, bilinçli ve sorumlu birey yetiştirme anlayışına finansal okuryazarlık boyutundan katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma, ders kitabında yer alan finansal okuryazarlık kavramlarının değer eğitimiyle bütünleşme düzeyini belirleyerek, gelecekteki ders kitabı içeriklerinin geliştirilmesine yönelik bilimsel bir temel sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında finansal okuryazarlık ile değerler arasındaki ilişkiyi inceleyerek, öğrencilerin ekonomik bilinç, sorumluluk ve etik tutumlarının nasıl desteklendiğini ortaya koymaktır. Araştırma, ders kitabında yer alan finansal okuryazarlıkla ilgili kavramların hangi değerlerle ilişkilendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Ders kitabında finansal okuryazarlık kavramları hangi değerlerle ilişkilendirilmiştir?
2. Finansal okuryazarlık ile değerler arasındaki ilişki, ders kitabının farklı konu ve temalarında nasıl temsil edilmektedir?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı incelenmiş ve bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırmalarda temel veri kaynağı olarak kabul edilen yazılı materyallerin sistematik biçimde toplanması, incelenmesi,

sorgulanması ve çözümlenmesi sürecini içeren bir yöntemdir (Sak, Sak, Şendil & Nas, 2021). Bu yöntem, belirli bir araştırma amacı doğrultusunda ilgili belgelerin belirlenmesi, okunması, önemli noktaların kaydedilmesi ve elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi aşamalarını kapsamaktadır (Karasar, 2005).

2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Günümüzde doküman analizi kapsamında yalnızca basılı materyaller değil, aynı zamanda çevrim içi içerikler ve dijital kaynaklar da veri kaynağı olarak kullanılabilir (Bryman, 2012; Merriam, 2009). Araştırma konusuyla bağlantılı olmak koşuluyla; kitaplar, makaleler, istatistiksel veriler, gazete yazıları, yasal belgeler, tutanaklar, biyografiler, kişisel anılar, vasiyetler, finansal kayıtlar ve mektuplar gibi çok çeşitli kaynaklar doküman analizi kapsamında veri olarak kullanılabilir (Glesne, 2011).

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Devlet Kitapları tarafından Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı” kullanılmıştır. Çalışmada, kitabın 2024 baskısına ait birinci ve ikinci kısımları, MEB’in resmî çevrim içi platformunda erişime sunulan dijital sürümleri üzerinden incelenmiştir (MEB, 2024).

Araştırmada veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak yorumlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011) betimsel analizi, nitel verilerin belirli bir çerçeve doğrultusunda incelenmesi, elde edilen bulguların açıklanması ve bu bulgular üzerinden yorum yapılmasını içeren bir analiz yöntemi olarak tanımlamaktadır. Betimsel analiz, nitel çalışmalarda elde edilen verilerin doğrudan ve açık bir biçimde sunulmasını sağlayarak, araştırma sürecinin şeffaflığını artırmaktadır .

3. BULGULAR

Bu bölümde 5. sınıf sosyal bilgiler kitabında yer alan finansal okuryazarlık kavramları ve değer ilişkisi üzerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Birlikte Yaşamak Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Birlikte Yaşamak	Gruplar ve Rollerimiz	Dâhil olduğu gruplar ve bu gruplardaki rolleri arasındaki ilişkileri çözümleyebilme		
	Kültürel Zenginliklerin Birlikte Yaşamaya Katkısı	Kültürel özelliklere saygı duymanın birlikte yaşamaya etkisini yorumlayabilme		
	Yardımlaşma ve Dayanışmada Beraberiz	Toplumsal birliği sürdürmeye yönelik yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katkı sağlayabilme	Para s.34 Gelir s.34	Dayanışma Yardımseverlik

Tablo 1 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Birlikte Yaşamak öğrenme alanında yer alan Yardımlaşma ve Dayanışmada Beraberiz ünitesinde işlendiği görülmektedir. Finansal kavramlara ilişkin metinler, Dayanışma ve Yardımseverlik değerleriyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 2. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Evimiz Dünya Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Evimiz Dünya	İlimizin Göreceli Konumu	Yaşadığı ilin göreceli konum özelliklerini belirleyebilme		
	Doğal ve Beşerî Çevremizdeki Değişim	Yaşadığı ilde doğal ve beşerî çevredeki değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme	Alışveriş s.59, s.62 Market s.62 Yatırım s.64	
	İlimizde Yaşanabilecek Afetler ve Etkileri	Yaşadığı ilde meydana gelebilecek afetlerin etkilerini azaltmaya yönelik farkındalık etkinlikleri düzenleyebilme	Maliyet s.71	
	Ülkemize Komşu Devletler	Ülkemize komşu devletler hakkında bilgi toplayabilme	Para s.82 Para Birimi s.86, s.87, s.89	Vatanseverlik

Tablo 2 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Evimiz Dünya öğrenme alanında yer alan Doğal ve Beşerî Çevremizdeki Değişim, İlimizde Yaşanabilecek Afetler ve Etkileri ile Ülkemize Komşu Devletler ünitelerinde işlendiği görülmektedir. Finansal kavramlara ilişkin metinler sadece Ülkemize Komşu Devletler ünitesinde Vatanseverlik değeriyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Ortak Mirasımız Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Ortak Mirasımız	Ortak Kültürel Mirasımız	Yaşadığı ildeki ortak miras öğelerine ilişkin oluşturduğu ürünü paylaşabilme	Bütçe s.106	
	Anadolu'nun İlk Yerleşim Yerlerinde Yaşam	Anadolu'da ilk yerleşimleri kuran toplumların sosyal hayatlarına yönelik bakış açısı geliştirebilme	Ticaret s.121, s.127	
	Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetleri nin Ortak Kültürel Mirasa Katkıları	Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerini n ortak mirasa katkılarını karşılaştırabilme	Alışveriş Makbuzu s.131 Ticaret s.134 Ticaret s.136 Sigortacılık s.137 Para s.137 Ekonomi s.141	

Tablo 3 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Ortak Mirasımız öğrenme alanında yer alan tüm ünitelerde işlendiği görülmektedir. Ancak finansal kavramlara ilişkin metinler incelendiğinde, bu kavramların değerlerle ilişkilendirilmediği dikkat çekmektedir.

Tablo 4. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Yaşayan Demokrasimiz Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Yaşayan Demokrasimiz	Demokrasi ve Cumhuriyetin Temel Nitelikleri	Demokrasi ve cumhuriyet kavramları arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme		
	Etkin Vatandaşın Özellikleri	Toplum düzenine etkisi bakımından etkin vatandaş olmanın önemine yönelik çıkarımda bulunabilme	Alışveriş S.25 Tüketici Hakem Heyetine S.27 Lira S.27 Fiş veya fatura S.29 Son kullanma tarih S.29 Raf fiyatları S.30 Ödeme noktası S.30	
	Temel Hak ve Sorumluluklarımız	Toplum düzenine etkisi bakımından etkin vatandaş olmanın önemine yönelik çıkarımda bulunabilme		
	Sorunlarımızın Çözümünde Kurumlar	Bir ihtiyaç hâlinde veya sorun karşısında başvuru yapılabilecek kurumlar hakkında bilgi toplayabilme	Maddi durum S.56 Kasiyer S.64 Fiş S.64	Yardımlaşma

Tablo 4 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında yer alan Etkin Vatandaşın Özellikleri ve Sorunlarımızın Çözümünde Kurumlar ünitelerinde işlendiği görülmektedir. Finansal kavramlara ilişkin metinler yalnızca Sorunlarımızın Çözümünde Kurumlar ünitesinde, Yardımlaşma değeriyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 5. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Hayatımızdaki Ekonomi Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Hayatımızdaki Ekonomi	Kaynaklarımızın Verimli Kullanımı	Kaynakları verimli kullanmanın doğa ve insanlar üzerindeki etkisini yorumlayabilme	ekonomik faaliyet s.71 Kaynak s.77 Fatura s.77 Tüketici s.77-78 tasarruf s.78	Duyarlılık s.78
	Bütçemi Planlıyorum	İhtiyaç ve isteklerini karşılamak için gerekli bütçeyi planlayabilme	Harcama planı s.86 Harçlık s.86 Tasarruf s.86 Ekonomik kaynak s.88 Verim s.88 Bütçe s.88 s.90 İhtiyaç s.89 s.90 İstek s.89 s.90 İhtiyaç s.89 Satın alma s.89 s.90 Harcama s.89 Para s.89 Gider s.89 Kazanç s.89 Gelir s.89 Alışveriş s.90 Kasa s.90 Ödeme s.90 Ürün s.90 Bütçe hesaplama s.90 Tüketici Maddi sıkıntı s.90 Piyasa s.90 Pahalı s.91 Finansal okuryazarlık s.92	Tasarruf s.90 s.95 Sorumluluk s.95 Dürüstlük s.95

			Masraf s.93 s.95 Para biriktirmek s.93 Yatırım yapma s.93 Fatura s.94 Esnaflık s.95 Satış s.95 Toptan alma Fiyat s.95 Borç s.95 Sabit gelir s.96 Geçici gelir s.96	
	İlimizdeki Ekonomik Faaliyetler	Yaşadığı ildeki ekonomik faaliyetleri özetleyebilme	İktisat s.100 Ekonomi s.100 Gelir s.101 Ekonomik faaliyet s. 101 İhtiyaç s.101 İstek s.103 Ticaret s.103 Ham madde s.103 Üretim s. 104 Ticaret s.104 Bankacılık s.106 Tüketim s.114	Tasarruf s.112 Vatanseverlik s.112 Duyarlılık s.112

Tablo 5 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında yer alan tüm ünitelerinde ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Finansal kavramlara ilişkin metinler Duyarlılık, Tasarruf, Sorumluluk, Dürüstlük, Tasarruf ve Vatanseverlik değerleriyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 6. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabında Yer Alan Teknoloji ve Sosyal Bilimler Öğrenme Alanına Ait Finansal Okuryazarlık Kavramları ve Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Üniteler	Öğrenme Çıktıları	Yer Alan Finansal Kavramlar	Değer ilişkisi
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Teknolojik Gelişmelerin Toplum Hayatına Etkileri	Teknolojik gelişmelerin toplum hayatına etkilerini tartışabilme	Ekonomik faaliyet s.123 Banka hesapları s.129 Alışveriş s.132 Mağaza s.132	
	Teknolojik Ürünlerin Bilinçli Kullanımı	Teknolojik ürünlerin bilinçli kullanımının önemine ilişkin ürün oluşturabilme	Alışveriş s.132 Mağaza s.132 Banka işlemleri s.132 Ticari kuruluş s.134 Tüketici s.137 Satın alma s.137 Fiş s.137 Fatura s.137 Maliyet s.141 Para s.144	Bilimsellik s.137

Tablo 6 incelendiğinde, finansal okuryazarlık kavramlarının Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında yer alan tüm ünitelerinde ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Finansal kavramlara ilişkin metinler Teknolojik Ürünlerin Bilinçli Kullanımı ünitesinde Bilimsellik değeriyle ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması için eğitimin önemi, birçok çalışmada vurgulanmıştır (Yiğitbaş, Temeloğlu ve Şimşek, 2020; Dilek, 2023). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında finansal okuryazarlık kavramlarının hemen her öğrenme alanında

yer aldığı, ancak bu kavramların değerlerle ilişkilendirilme düzeylerinin öğrenme alanlarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bulgular, özellikle “Hayatımızdaki Ekonomi” ve “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanlarında finansal okuryazarlık kavramlarının yoğun biçimde işlendiğini, buna karşın “Ortak Mirasımız” ve “Evimiz Dünya” öğrenme alanlarında ise kavramların sınırlı biçimde veya değer bağlantısı kurulmadan ele alındığını göstermektedir. Alkaya ve Yağlı’nın (2015) araştırmasında da belirtildiği üzere, bireylerin finansal bilgi düzeyleri, finansal davranışlarını tek başına açıklamada yetersiz kalmakta; bu davranışlar, bireylerin değer yönelimleri ve tutumlarıyla yakından ilişki göstermektedir. Dolayısıyla, finansal okuryazarlık eğitiminin sadece teknik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması, tasarruf, sorumluluk, dürüstlük ve duyarlılık gibi temel insani ve toplumsal değerlerle bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ders kitabında finansal okuryazarlık eğitiminin tematik olarak geniş bir kapsama sahip olmasına karşın, değer temelli aktarım açısından bütüncül bir yaklaşım sergilemediğini ortaya koymaktadır. Özellikle finansal kavramların çoğunda tasarruf, sorumluluk, dürüstlük, duyarlılık ve yardımseverlik gibi değerlerle ilişkilendirmelerin yapılmış olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak bazı ünitelerde finansal içeriklerin yalnızca bilgi aktarımı düzeyinde kaldığı ve değerler eğitimi boyutunun yeterince vurgulanmadığı görülmektedir. Bediroğlu ve Acaravcı (2019) çalışmasında, finansal okuryazarlığın bireylerin bütçe yapma, tasarruf etme, yatırım yapma ve kredi kullanma konularında bilgi sahibi olmalarını sağladığını ve bu bilgilerin, bireylerin doğru kararlar alarak bilinçli finansal davranışlar sergilemesine katkıda bulunduğunu bulmuştur.

Finansal okuryazarlık ile etik değerler arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar, etik dışı finansal davranışların

önlenmesinde finansal bilincin belirleyici bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Aybas ve Meydan'ın (2018) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin etik değerleri, hile üçgeni unsurları ve karar verme süreçleri arasındaki etkileşim incelenmiş; finansal bilgi düzeyinin, bireylerin etik dışı davranışlara yönelme olasılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesinde bireylerin sahip olduğu değerler ve tutumlar, lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda da açıkça gözlemlenmiştir. Yılmaz ve Kaymakçının (2021) İstanbul'daki lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin finansal davranışları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özellikle harçlıklarından tasarruf yapan, harcamalarını düzenli olarak takip eden ve kendilerine finansal hedefler koyan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, finansal okuryazarlığın yalnızca bireysel bilgiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda değerler ve hedeflerle etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması, bireylerin değer sisteminde tasarruf, planlama ve sorumluluk gibi unsurların güçlendirilmesiyle mümkün olmaktadır.

Finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasında finansal eğitimin önemi, ortaöğretim çağındaki gençler üzerinde yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir. Yiğitbaş vd. (2020) çalışmasında, finansal eğitimin ortaöğretim öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerinde olumlu bir etki yarattığını belirlemiştir. Eğitim sonrasında öğrencilerin daha rasyonel harcama yaptığı, ihtiyaç ve isteklerini ayırt edebildiği ve tasarruf farkındalığını erken yaşta kazandığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, finansal okuryazarlığın değerlerle olan ilişkisini güçlendiren önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir; çünkü

finansal eğitim, bireylerin değer sistemlerini şekillendirerek finansal davranışlarını dönüştürebilme potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda geliştirilen 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında finansal okuryazarlık kavramlarının değerlerle daha sistematik ve bütüncül biçimde ilişkilendirilmesi, öğrencilerin finansal bilinçlerinin yanı sıra ahlaki ve toplumsal sorumluluk duygularının da geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, gelecekte hazırlanacak ders kitaplarında finansal kavramların her öğrenme alanında değer temelli bağlamlarla bütünleştirilmesine ve öğrenci merkezli etkinliklerle desteklenmesine yönelik düzenlemeler yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Y., & Bakır, M. (2024). Eğitimin finansal okuryazarlık düzeyine etkisi: Üniversite bölümleri arasında bir analiz. *Journal of Economics, Finance and Sustainability*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12370012>
- Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finance bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-599. <http://hdl.handle.net/20.500.11787/2338>
- Aybas, M., & Meydan, C. (2018). Potansiyel karar vericilerin etik dışı karar verme eğiliminin hile üçgeni ve değerler açısından incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1389-1408.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Demir, Ö., & Özmen, G. (2024). Finansal okuryazarlık ve finansal dijitalleşme ilişkisi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1514306>
- Dilek, Ö. (2023). Finansal okuryazarlık düzeyinin ölçülmesi: Lise öğrencileri örneği. *Journal of Economics, Finance and Sustainability*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10400962>
- Ergün, I. (2024). Finansal kararları etkileyen faktörler: Meslek yüksekokulu öğrencileri üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.24889/ifede.1443000>
- Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers* (A. Ersoy & P. Yalçinoğlu, Trans.). Pearson.

- Gür, B. (2022). *Finansal okuryazarlık araştırmaları üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi. <http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11776/11659>
- Kakilli Acaravcı, S., & Bediroğlu, K. (2019). Finansal Okuryazarlık: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Üzerine Uygulama. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 30-51.
- Kanayırın, T. (2022). *Türkiye ekonomisinde finansal okuryazarlığın belirleyicileri ve finansal derinliğe etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <http://acikkaynak.bilecik.edu.tr/xmlui/handle/11552/2934>
- Lanciano, E., Previati, D. A., Ricci, O., & Santilli, G. (2024). Financial literacy and sustainable finance decisions among Italian households. *Journal of Economics and Business*, 106, 106220. <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2024.106220>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Özer, G., & Mutlu, Ü. (2022). The effect of individuals' financial risk tolerance, financial literacy and financial attitude on their financial behaviors. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/66260/1011325>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>

- Soydaş, Ş. S. (2023). Finansal okuryazarlığın finansal sömürü üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.36362/gumus.1288541>
- Vieira, E. S. (2012). What do we know about financial literacy? A literature review. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 23–38. <https://doi.org/10.29228/mjes.118>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seckin Yayınevi.
- Yılmaz, H., & Kaymakçı, T. (2021). Finansal davranışlar ve finansal okuryazarlık ilişkisi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 141-164.
- Yiğitbaş, Ş., Temeloğlu, E., & Şimşek, A. (2020). Ortaöğretim Çağındaki Gençlerde Finansal Eğitimin Finansal Okuryazarlık Üzerindeki Etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 411-432. <https://doi.org/10.21733/ibad.798756>

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ DEĞERLENDİRMELERİ

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com